

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۳۰ بهمن ۱۴۰۲
مصادف با: ۹ شعبان ۱۴۴۵
جلسه: ۲۹

موضوع کلی: سوره بقره
موضوع جزئی: آیه ۵۵ و ۵۶ - دو احتمال در مورد درخواست کنندگان رؤیت -
بررسی احتمالات در جهت اول

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین

خلاصه جلسه گذشته

با توجه به وقفه‌ای که به مدت دو هفته در این بحث ایجاد شد، خیلی خلاصه آخرین بحثی که در جلسه اخیر مطرح شد و ناتمام ماند را مورد اشاره قرار می‌دهیم. ما در مورد آیه ۵۵ و ۵۶ بعد از بیان کلی معنای آیه و ارتباط این دو آیه با آیات قبل، و نیز مفرداتی که نیاز به توضیح داشت، رسیدیم به درخواست نامعقول بنی‌اسرائیل و فرود صاعقه و موت آن جماعت و دوباره زنده شدن آنها. سه احتمال در مورد زمان درخواست نامعقول بنی‌اسرائیل و فرود صاعقه ذکر کردیم؛ البته یک احتمال که قائل ندارد، آن را کنار می‌گذاریم؛ ثبوتاً این احتمال وجود دارد که این حادثه قبل از شکافته شدن بحر و در زمان دعوت حضرت موسی اتفاق افتاده باشد؛ یعنی در همان هنگام قوم بنی‌اسرائیل به حضرت موسی گفته‌اند ما به تو ایمان نمی‌آوریم مگر اینکه خدای تو را آشکارا ببینیم. گفتیم این احتمال قائل ندارد و کنار گذاشته شد؛ اما سه احتمال ذکر شد که باید از این سه احتمال، ببینیم کدام یک مؤید به قرآن و شواهد است.

احتمال اول: اینکه این واقعه بعد از تکلیف خداوند به قتل گوساله‌پرستان بوده است؛ وقتی خداوند تبارک و تعالی امر کرد و فرمود «فاقتلوا انفسکم»، این حادثه اتفاق افتاد.

احتمال دوم: اینکه اساساً بعد از عمل به آن دستور این اتفاق افتاد.

احتمال سوم: اینکه اینها همزمان با گوساله‌پرستی، تقاضای مشاهده و رؤیت خداوند را کردند.

به هر حال این سه احتمال اینجا وجود دارد. اینها از حیث زمان درخواست نامعقول بنی‌اسرائیل است و بعد فرود صاعقه.

دو احتمال در مورد درخواست کنندگان رؤیت

از یک جهت دیگر هم دو احتمال وجود دارد؛ جهت دوم که خودش منشأ دو احتمال است، مربوط به درخواست کنندگان است؛ اینکه چه کسانی چنین درخواستی را کرده‌اند؛ آیا همگان این درخواست را داشتند، یعنی چه گوساله‌پرستان و چه غیر آنها، یا این درخواست فقط از ناحیه غیر گوساله‌پرستان بود. این احتمال، به نوعی متفرع بر یکی از احتمالاتی است که در جهت اولی بیان شد، که حالا عرض خواهیم کرد. سه احتمالی که در جلسه گذشته گفتیم، به جهت ترتیب زمانی و اینکه زمان چنین درخواستی و سپس فرود صاعقه و موت و بعث، چه زمانی بوده است؛ آنجا سه احتمال مطرح شد. اینجا بحث در این است که چه گروهی این تقاضا را از خداوند کردند و گفتند «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ

حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً»، آيا «وَإِذِ قُلْتُمْ» همه بنی اسرائیل را مورد خطاب قرار داده یا فقط کسانی را که گوساله پرستی نکرده بودند و از امر به قتل نجات یافته بودند؛ اصلاً خودشان مأموریت داشتند قتل گوساله پرستان را انجام بدهند و متکفل آن شده بودند.

احتمال اول

ملاصدرا در تفسیر خودش با استناد به تفسیر منسوب به امام حسن عسکری(ع) می گوید درخواست کنندگان و گویندگان این جمله که «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً»، کسانی بودند که گوساله را نپرستیده بودند؛ اینها کسانی بودند که به دستور خداوند گوساله پرستان را به قتل رساندند. یک روایتی هم در تفسیر منسوب به امام عسکری(ع) نقل شده که مؤید این معناست. البته این احتمال در تفسیر کبیر^۱ از سوی فخر رازی مطرح شده که وقتی بنی اسرائیل توبه کردند و مسأله قتل یکدیگر اتفاق افتاد، آنگاه خداوند تبارک و تعالی امر کرد یک تعدادی از بنی اسرائیل که حدود هفتاد نفر بودند، اینها همراه موسی به کوه طور بروند؛ این هفتاد نفر در واقع افراد خاصی بودند که برگزیده شدند به همراه موسی(ع) به کوه طور بروند. آنها خطاب به موسی گفتند «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً» و بعد صاعقه فرود آمد و بقیه ماجرا که در قرآن نقل شده است.

احتمال دوم

احتمال دیگر اینکه همگان این را خواستند؛ البته این همگان که می گوئیم، باید زمان درخواست معلوم باشد. اگر زمان درخواست بعد القتل بوده، منطبق می شود با همان گروه یا بازماندگان بعد از قتل؛ اگر زمان درخواست قبل از قتل بوده، طبیعتاً این می تواند همه بنی اسرائیل را دربرگیرد.

به یک معنا این دو جهتی که منشأ احتمالات مختلف در مورد این آیه شده، به نوعی به هم وابستگی دارند و این را باید توجه کرد که بالاخره هر احتمالی را در جهت دوم پذیرفتیم، باید مراقب تطابق و سازگاری آن با احتمال برگزیده در جهت اول باشیم. این را باید توجه کرد.

در مجموع با توجه به این احتمالاتی که ناشی از آن دو جهت شده، می خواهیم بررسی کنیم و ببینیم که کدام احتمال و کدام قول اولی است.

بررسی احتمالات در جهت اول

در میان احتمالاتی که در جهت اول ذکر شد، یک احتمال این بود که درخواست و تقاضای رؤیت بعد از گوساله پرستی بوده است؛ این مؤید هم دارد؛ مؤید آن این است که از نظر ترتیب، آیه «وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا» بعد از جریان گوساله پرستی و خشمگین شدن حضرت موسی بیان شده است؛ اول آن داستان نقل شده و بعد خداوند فرموده

۱. تفسیر کبیر، ج ۳، ص ۸۴.

«وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا». این قرینه بر این است که ابتدا داستان گوساله پرستی پیش آمده و آن وقت اینها این تقاضا را مطرح کردند.

به علاوه، براساس برخی روایات که اشاره شد، اینها می گویند آن گروهی که از طرف قوم بنی اسرائیل یا به نمایندگی از قوم بنی اسرائیل برای توبه و اظهار پشیمانی و عذرخواهی از گوساله پرستی به همراه حضرت موسی رفتند، که هفتاد نفر بودند، اینها نشان می دهد که این اتفاق بعد از آن بوده است؛ چون برخی روایات بر این مطلب دلالت می کند.

این احتمال که این ماجرا بعد از گوساله پرستی و غضبناک شدن حضرت موسی و اینها بوده، به نظر می رسد مخدوش است. برای اینکه یک آیه دیگری داریم که به حسب ظاهر آن آیه گوساله پرستی همزمان با تقاضای مشاهده یا بعد از تقاضای مشاهده اتفاق افتاده است؛ «فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ»؛ به حسب این آیه، اول اینها از خدا تقاضای رؤیت کردند؛ «ثم» دلالت بر ترتیب زمانی آن هم با یک فاصله ای می کند؛ یعنی بعد از آنکه آنها آن تقاضا را کردند و صاعقه فرود آمد و مردند و دوباره خداوند آنها را زنده کرد، به گوساله پرستی روی آوردند؛ با این همه بینات، باز اینها به گوساله پرستی روی آوردند. این ظهور قوی تری دارد تا آیه سوره اعراف که اشاره کردیم «وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا»؛ این آیه از نظر نقل بعد از آن آمده، اما در آیه سوره نساء همه در یک آیه است آن هم با لفظ «ثم» که به وضوح ترتیب زمانی را نشان می دهد؛ پس مسلماً از نظر دلالت ظهور این آیه قوی تر است.

ثانیاً: آن احتمال یک مبعدی دارد که چطور خداوند یک گروهی را که برای توبه و عذرخواهی و اظهار پشیمانی نزد او رفته اند، آنها را گرفتار صاعقه کند و از بین ببرد.

ثالثاً: اینها بعد از عمل به دستور خداوند مبنی بر قتل یکدیگر، توبه شان پذیرفته شده بود و معنا نداشت که بخواهند دوباره برای توبه به نزد خداوند بروند؛ فرض این است که قبلاً توبه آنها پذیرفته شده بود.

لذا مجموعاً در بین این احتمالات، این احتمال که این حادثه (یعنی تقاضای مشاهده) بعد از عبادت العجل رخ داده بود، منتفی است. ان شاء الله در جلسات آینده بقیه احتمالات را بررسی خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»